

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار بر فساد اقتصادی

صدیقه طوطیان^۱

چالاک بایزیدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۹/۰۳

تاریخ ارسال: ۱۳۹۶/۰۶/۲۹

چکیده

دامنه وسیع پیامدهای معضل فساد اقتصادی موجب شده که کنترل فساد اقتصادی، اهمیت راهبردی در برنامه‌های کلان اقتصادی کشورها داشته باشد. صدور فرمان هشت ماده‌ای مقابله با فساد اقتصادی از سوی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰ نشان‌دهنده اهمیت موضوع کنترل فساد اقتصادی از منظر ارشدترین مسئولان کشور است؛ اما کنترل فساد اقتصادی، علاوه بر این که نیازمند فعالیت بلندمدت و مداوم است، در گرو کسب درکی جامع از علل بروز این معضل می‌باشد. با توجه به اینکه ایران با تاخیر چشمگیری نسبت به اغلب کشورها به شناسایی و مقابله با این معضل پرداخته، لازم است علاوه بر تمرکز بر متغیرهای مشخص شده به تجربیات سایر کشورها توجه ویژه مبذول شود، شناخت مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر سطح فساد اقتصادی، پیش‌شرط اتخاذ راهکارهای مؤثر جهت کنترل این معضل می‌باشد. لذا ضروری است با شناخت ابعاد مقوله فساد اقتصادی، به‌عنوان یک مانع مهم در راستای تحقق رشد و توسعه اقتصادی، رابطه این شاخص را با متغیرهای کلان اقتصادی بررسی نماییم. این مطالعه با بهره‌گیری از روش میدانی و کتابخانه‌ای، اطلاعات ۲۷ کشور با وفور منابع طبیعی را برای سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ جمع‌آوری و از رهیافت داده‌های پنلی مورد تخمین و تجزیه و تحلیل قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که در کشورهای دارای منابع طبیعی که مورد مطالعه این تحقیق می‌باشد، نه تنها فساد از متغیرهای کلان اقتصادی متأثر می‌شود بلکه می‌تواند بر آن‌ها نیز اثرگذار باشد. انواع متغیرهایی که در این مطالعه از آن‌ها استفاده شده است بدین ترتیب می‌باشد: تولید ناخالص داخلی، تحصیلات، کارآمدی دولت، نابرابری درآمد، اندازه دولت، توسعه انسانی، توسعه مالی، ارزش افزوده صنعت، آزادی رسانه، تورم و آزادی تجاری که به طور تفصیلی در پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت. نتیجه‌ای نهایی حاصل از تجزیه و تحلیل‌ها حاکی از تاثیر گذاری تمامی متغیرها به جز آزادی تجاری و توسعه مالی بر روی فساد می‌باشد.

واژگان کلیدی: فساد، متغیرهای کلان اقتصادی، کشورهای دارای منابع طبیعی، اقتصاد مقاومتی.

^۱ استادیار گروه مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق (Tootian_ir@yahoo.com)

^۲ کارشناس ارشد علوم اقتصادی دانشگاه تهران (Chalakh.bayazidie@hotmail.com)

۱. مقدمه

پایان جنگ سرد و حرکت بسیاری از کشورها به سوی توسعه‌ی اقتصادی، نشان داده که جایگاه کشورها در معادلات جهانی بسیار بیشتر از گذشته وابسته به عملکرد اقتصادی و توانمندی اقتصاد این کشورها هست. همان‌گونه که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) فرموده‌اند: «همه شواهد نشان‌دهنده این است که دشمن امروز بر چند نقطه، تکیه اساسی دارد. از واضح‌ترین‌هایش انسان شروع کند، یکی مسئله اقتصاد است^۱». لذا، بسیار مهم است که بر لزوم بهبود عملکرد اقتصادی تأکید شود و راهکارهایی برای برطرف کردن ضعف‌ها اندیشیده شود. با این حال شواهد حاکی از این است که طیف وسیعی از کشورهای درحال توسعه دارای منابع طبیعی، همچون کشور ما، علی‌رغم برخورداری از ثروت‌های سرشار منابع طبیعی و انسانی، طی دهه‌های گذشته عملکرد قابل‌قبولی در زمینه اقتصادی و اجتماعی نداشته‌اند. رشد اقتصادی پایین و پر نوسان، کارایی پایین سرمایه‌گذاری‌های دولتی، تورم‌های بالا، تراز تجاری منفی، روند نزولی نرخ ارز واقعی، کسری بودجه مستمر، نرخ پس‌انداز پایین، فساد گسترده و در کل بی‌ثباتی محیط اقتصاد کلان، از جمله ویژگی‌های بسیاری از این کشورهاست.

توضیح چگونگی بروز چنین سوء عملکردهایی و نیز ارائه راهکارهایی برای کاهش آن‌ها، از اساسی‌ترین مباحث مورد توجه محققان و سیاست‌گذاران طی سال‌های متمادی بوده است. در این میان، در ادبیات اقتصادی از فساد اقتصادی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های منفی اثرگذار بر عملکرد اقتصادی یاد شده است که اتخاذ راهبردهای کلان جهت کنترل مؤثر آن، از جمله الزامات هر برنامه‌ای جهت بهبود عملکرد اقتصادی است.

فساد اقتصادی، توان دولت جهت وضع مقررات کارآمد و اصلاح نواقص بازار را کاهش می‌دهد. در صورتی که دولت نتواند نقش نظارتی خود را در بازارهای مالی، بازار کار، مراکز ارائه خدمات عمومی نظیر مراکز آموزشی، بهداشتی، دادگستری‌ها و مانند آن‌ها ایفا کند؛ بی‌تردید این ضعف دولت، اثرات منفی بر عملکرد اقتصادی آحاد جامعه بر جای خواهد گذاشت. فساد اقتصادی موجب می‌شود رانت جویی و کسب سهم هرچه بیشتر از ثروت موجود جامعه، در قیاس با کارآفرینی و خلق ثروت مشروع، از جذابیت بیشتری برخوردار گردد. در نتیجه فساد اقتصادی به از بین رفتن انگیزه افراد توانمند و خلاق برای کارآفرینی و انحراف استعدادهای جامعه به سمت فعالیت‌های رانت جویانه می‌انجامد. فساد اقتصادی موجب افزایش نابرابری‌های درآمدی و گسترش فقر می‌شود. فساد اقتصادی، بهره‌وری مخارج سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد. کاهش بهره‌وری مخارج سرمایه‌گذاری، ناشی از هزینه‌های سنگین و عدم اطمینانی است که فساد اقتصادی ایجاد می‌کند. فساد اقتصادی می‌تواند موجب از دست رفتن بخشی از درآمدهای گمرکی و مالیاتی دولت شود؛ اما اثرات منفی معضل فساد اقتصادی تنها به موارد ذکر شده و پیامدهای اقتصادی محدود نمی‌گردد. شیوع قانون‌گریزی توده‌ای و هن

^۱ - بیانات معظم له در دیدار با نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰/۰۳/۰۸

قانون، کاهش رضایت آحاد جامعه از نظام سیاسی و بروز بحران مشارکت و مقبولیت، تزلزل در کیان سیاسی و بحران نفوذ، بحران مدیریت، گسترش انواع بزه و آسیب‌های اجتماعی از جمله پیامدهای سیاسی اجتماعی فساد اقتصادی است که مورد تأکید صاحب‌نظران می‌باشد. این اهمیت راهبردی کنترل فساد اقتصادی در کلام مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز مشهود است: «مسئله مبارزه با فساد اقتصادی خیلی مهم است، بیماری فساد اقتصادی جزو آن بیماری‌های واگیردار بسیار شدید است؛ لذا بایستی حتماً به این مسئله توجه کرد^۱». درنهایت اینکه، تبیین ابعاد مقوله کنترل فساد اقتصادی به‌عنوان یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی از جمله مطالبات مقام معظم رهبری است.

از این منظر، فساد اقتصادی می‌تواند پیامدهای مخربی بر ثبات ساختارهای سیاسی اجتماعی داشته باشد و تضعیف‌کننده امنیت ملی کشورها باشد. لذا در پژوهش حاضر در پی آنیم با بررسی فساد اقتصادی، رابطه آن را با متغیرهای کلان اقتصادی برای ۲۷ کشور منتخب دارای غنای منابع طبیعی را سنجیده و ضمن شناسایی نقاط ضعف، راهکارهای کلان لازم برای مقابله با این معضل ارائه نماییم.

• تبیین جایگاه فساد در الگوی اقتصاد مقاومتی:

یکی از مهمترین فرامین مقام معظم رهبری پیش از ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، فرمان هشت ماده‌ای ایشان در اردیبهشت سال ۸۰ در خصوص مبارزه با فساد اقتصادی می‌باشد. در واقع گام اول در مسیر تحقق اقتصاد پایدار که توان مقابله با تهدیدهای مختلف را دارا باشد، مهار سوداگری و فساد است. منظور از سوداگری، فعالیتهای غیر مولدی است که از تلاطمات و نوسانات بازار سوء استفاده نموده و به‌رمندی‌هایی را نصیب برخی افراد می‌گرداند. عدم تقارن‌های اطلاعاتی، رانت‌های مختلف اعتباری، انحصاری و ... منشاء بروز اینگونه رفتارها هستند. در اقتصاد مبتنی بر دلالتی و سوداگری، بخش مولد بیشترین آسیب را می‌بیند. چنین اقتصادی در برابر فشار خارجی کمترین مقاومت را داشته و به سرعت فرو می‌پاشد.

فساد اما مفهوم روشنتری است. مقام معظم رهبری در بیانات خویش بارها به این مسئله و اهمیت مبارزه با فساد اشاره داشته‌اند. ایشان در فرمایشات خود با بیان ارتباط فسادگریزی با کاهش امنیت اقتصادی می‌افزایند: کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه‌گذاران مطمئن است و این همه به فضایی نیازمند است که در آن سرمایه‌گذار و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده کار و همه قشرها، از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند. اگر دست مفسدان و سوء استفاده‌کنندگان از امکانات

^۱ - بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور، ۱۳۹۰/۵/۲۶

حکومتی قطع نشود و اگر امتیاز طالبان و زیاده خواهان پرمدعا و انحصار جو طرد نشوند، همه احساس نا امنی و نا امیدی خواهند کرد و کسانی از آنان به استفاده از راههای نامشروع تشویق خواهند شد.^۱

بند ۱۹، ۲۲ و ۲۳ سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ناظر به این موضوع می باشند. به این شرح که:

۱۹- شفاف سازی اقتصاد و سالم سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیتها و زمینه های فساد را در حوزه های پولی، تجاری، ارزی

۲۲- دولت مکلف است برای تحقق سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی با هماهنگ سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور اقدامات زیر را معمول دارد:

- شناسایی و به کار گیری ظرفیتهای علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توان آفندی و اقدامات مناسب.
- رصد برنامه های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن
- مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرحهای واکنش هوشمند، فعال و سریع و به هنگام در برابر مخاطرات و اختلال داخلی و خارجی

۲۳- شفاف و روان سازی نظام توزیع و قیمتگذاری و روزآمدسازی شیوه های نظارت بر بازار.

ملاحظه می شود که سه بند از ۲۴ بند سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی صریح یا غیر صریح به اهمیت مسئله فساد و شفافیت اقتصادی اشاره می کند. اخیراً نیز ایشان با بیان دوباره اهمیت توجه به فساد می فرمایند: یک کار دیگری که در وظایف نظارتی مجلس مهم است، مسئله مبارزه حقیقی با فساد است. حقیقتاً مبارزه با فساد مهم است. نگذاریم کانونهای چرکین شکل بگیرند که علاج آنها مشکل باشد. اگر نظارت درست باشد، گاهی اوقات در قدم های اول می شود جلوی یک حرکت خطا و گناه آلود را گرفت اگر ما در قدم های اول جلوی آن را نگیریم و این بیماری پیشرفته شد و این زخم ناسور شد، آنوقت علاج آن مشکل می شود، اگر به آن علاج هم برسد با سختی و دشواری و تحمل خسارت ها خواهد رسید. از اول جلوی آن را باید گرفت. خوشبختانه در زمینه های سیاسی و اقتصادی در نظام، این تجربه را هم داریم.^۲

یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی تحقق عدالت و ریشه کن شدن مفاسد حوزه اقتصاد است. یکی از نمود های فساد دسترسی بخش کوچکی از جامعه به منابع بزرگتر از سهمشان است و این عامل باعث می شود که سهم اکثریت جامعه و به ویژه قشر فرودست از منابع بسیار کم شود و این با برابری فرصتها و در نهایت با عدالت در منافات است؛ اما شناخت بهتر جایگاه فساد اقتصادی در تحقق یک الگوی مقاوم اقتصادی جز با شناخت

^۱ بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۸۰/۰۲/۱۰

^۲ بییند الممهم مغلظ رهبره ۱۳۳۳/۲۳/۴۴ tt mviigg i es ut ooو

پیامدهای گسترده و مخرب فساد بر مقاومت اقتصادی حاصل نمی شود. بدین منظور، مهمترین پیامدهای فساد اقتصادی بر متغیرهای کلان اقتصادی بررسی می شود.

• ارتباط مبارزه با فساد و اقتصاد مقاومتی در بیانات مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری در رابطه با شفافیت و مقررات مالی می فرماید: ثبات و شفافیت و انسجام سیاست ها و مقررات اقتصادی انجام بشود - مقررات اقتصادی ای که امروز یک چیزی بگوییم، فردا عوضش بکنیم، فایده ای ندارد - مقررات اقتصادی و قوانین ما باید هم ثبات داشته باشند که مردم بتوانند روی آن برنامه ریزی کنند، هم باید منسجم باشد و باهم بخواند و شفاف باشد.

در بند (۱۹) سیاست های ابلاغی اقتصاد مقاومتی بر شفاف سازی اقتصاد و جلوگیری از زمینه های فسادزا تأکید شده است، همان طور که اشاره شد یکی از موارد مهم در بحث شفافیت در برخی مقررات مالی نهفته است، در ماده (۳) فصل دوم از قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد کلیه دستگاه های مشمول این قانون را ملزم نموده تا کلیه بخشنامه ها، دستورالعمل ها و رویه های مربوط به حقوق شهروندی، مراحل مختلف اخذ مجوزها، تسهیلات اعطائی، مراحل مربوط به صادرات واردات کالاها و... را با روش های مناسب و مختلف به اطلاع عموم برساند.

از سویی یکی از مواردی که در شکل گیری فساد مؤثر است عدم اطلاع مردم از قوانین و بخش نامه هایی است که یا شرایط و چگونگی ایجاد شغل و دریافت تسهیلات را مشخص نموده و یا روش ها و امتیازاتی که برای واردکنندگان و صادرکنندگان به صورت قانون و یا آیین نامه و بخشنامه صادر شده را تعیین می نماید و ممکن است به علل مختلف از جمله، سهل انگاری و سوء استفاده در اختیار افراد قرار نگیرد، از طرفی این تفکر در بحث حقوق شهروندی و اشاعه آن بین کارگزاران و مسئولان ممکن است تداعی شود که در صورت ترویج و آموزش حقوق شهروندی مطالبات مردم از دولت و دستگاه های اجرایی بیشتر خواهد شد و این موضوع باعث ایجاد مشکلاتی برای دستگاه ها و نظام بشود که این تفکر با آزادی ها و حقوق شهروندی و حقوق اساسی جامعه مغایرت دارد. این عامل در مطالعه کنونی با در نظر گرفتن نسبت واردات به تولید ناخالص داخلی تا حدودی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ عناوین فساد اقتصادی و مفاسد اقتصادی را در بیانات خود مورد تأکید قرار می دهند و پیشگیری و مقابله با فساد را یکی از مهم ترین کارها و عامل سلب امنیت مردم معرفی می کنند همچنین در سال هشتم، فرمان هشت ماده ای، در خصوص مبارزه همه جانبه و سازمان یافته با مفاسد مالی و اقتصادی را به سران قوا صادر می کنند:

امروز کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه گذاری مطمئن است؛ و این همه به فضائی نیازمند است که در آن، سرمایه گذار و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده کار و همه ی قشرها، از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند. اگر دست مفسدان و سوء استفاده از امکانات

حکومتی، قطع نشود و اگر امتیاز طلبان و زیاده‌خواهان پر مدعا و انحصار جو، طرد نشوند، سرمایه‌گذار و تولید کننده و اشتغال طلب، همه احساس ناامنی و نوسیدی خواهند کرد و کسانی از آنان به استفاده از راه‌های نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد.

در اینجا علاوه بر اینکه اهمیت موضوع مبارزه با فساد برای ما بیشتر روشن می‌شود، این نظریه بار دیگر تقویت می‌شود که بندهای اقتصاد مقاومتی ضمن آنکه زنجیروار به هم پیوسته‌اند و از سوی دیگر هرچند (بند) به صورت مرتبط به یکدیگر و لازم و ملزوم هم هستند، رهبری در این فرمان، مبارزه با مفاسد اقتصادی را زمینه‌ساز اصلی، فعالیت اقتصادی سالم، ایجاد اشتغال، امنیت روانی و آرامش در جامعه می‌دانند که مطلب به جا و حقه‌ای است. در اینجا ذکر دو مطلب هم لازم می‌باشد: اول آنکه مبارزه با مفاسد اقتصادی باعث ثبات و امنیت اقتصادی و عدم خروج سرمایه‌ها از کشور می‌شود و این امر را کارشناسان اقتصادی بدیهی می‌دانند؛ اما مطلب مهم دیگر آن است که به بهانه مبارزه با فساد نباید با متهم کردن بی‌گناهان و مورد سوءظن^۱ و در معرض اهانت قرار گرفتن مدیران درستکار و صالح و خدمتگزار موجبات ناامیدی و دلسردی گردد که البته تحقق این کار مستلزم، انتخاب افراد و متولیان درستکار، پاک دست، امانت‌دار و دلسوز می‌باشد. مبارزه با فساد یک حرکت جهاد گونه و به تعبیر رهبری جهاد اقتصادی را می‌طلبد؛ از طرفی تا زمانی که در نظام پولی، مالی و اقتصادی کشور فساد وجود دارد، توزیع امکانات به صورت عادلانه انجام نمی‌شود و بر همین اساس موجب می‌گردد، انتخاب افراد عادلانه و منطقی نباشد و افراد شایسته انتخاب نگردند و به تبع آن امنیت کافی برای فعالیت‌های اقتصادی و توسعه‌ای ایجاد نشود؛ و به جای آنان کسانی که با استفاده از رابطه، رانت و فساد اقتصادی به این عرصه گام می‌گذارند که توانایی تحقق جهاد اقتصادی را ندارند.

از دیدگاه مقام معظم رهبری یکی از ضروریات مقاوم سازی اقتصاد دسترسی آزاد به اطلاعات و شفافیت اطلاعات است که این قانون در سال ۱۳۸۸ تصویب و آیین نامه اجرایی آن در سال ۱۳۹۴ مصوب شد. رویکرد قدیم و ناکارآمد موجود در این قانون و آیین نامه آن، عملاً باعث عدم اجرای آن شده است. چنانچه در فصل ششم مشاهده شد، در این مطالعه این جنبه از اقتصاد مقاومتی را با وارد نمودن شاخص آزادی رسانه‌ها بررسی نمودیم.

۲. پیشینه تحقیق

برخی استدلال کرده‌اند که فساد باعث آسیب رساندن به فرآیند توسعه اقتصادی خواهد شد و این یک دیدگاه رایج در محافل دانشگاهی می‌باشد. با این حال، شناسایی دلایل دقیق برای این تأثیر ساده نیست. ولی بررسی‌های نظری و تجربی شلایفر ویشنی دلایلی را ارائه داده‌اند مبنی بر اینکه فساد منابع را به سمت بخش‌های غیر مولد هدایت می‌کند و باعث ناکارایی در تخصیص منابع خواهد شد و مانعی برای

^۱ - اصل سی و هفتم قانون اساسی: اصل، برائت است و هیچکس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر این که جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.

سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد خواهد بود و سرمایه‌گذاری را به بخش‌های کمتر مولد سوق خواهد داد. (شلایفر ویشنی، ۱۹۹۳)^۱

آتا و آرواس در مقاله‌ای به بررسی عوامل تعیین‌کننده فساد اقتصادی پرداختند و عنوان می‌کنند که چون فساد در ساختارهای اقتصادی، سیاسی، قانون‌گذاری، اجتماعی و فرهنگی یک کشور ریشه دارد می‌تواند تهدیدی برای امنیت کشور باشد. در این مقاله برای ۲۵ کشور اروپایی در طول سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۷ به بررسی تأثیر عوامل اقتصادی نظیر توسعه اقتصادی، رشد اقتصادی، تورم، آزادی اقتصادی و توزیع درآمد بر فساد پرداختند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که توسعه اقتصادی، تورم، آزادی اقتصادی و توزیع درآمد به‌طور معنی‌داری بر فساد تأثیر می‌گذارد. مثلاً دوره‌ای که تولید ناخالص داخلی سرانه در حال افزایش است، فساد کاهش می‌یابد و در زمانی که تورم بالاست و توزیع درآمد نامتوازن و نابرابر است، فساد افزایش می‌یابد. درحالی‌که طبق نتایج رشد اقتصادی اثر معناداری بر فساد ندارد. (آتا و آرواس ۲، ۲۰۱۲)

در مقاله‌ی دیگری شاو و همکاران (۲۰۰۷) به بررسی رابطه کمی میان فساد و عوامل اقتصادی پرداختند. آن‌ها گزارش می‌کنند که رابطه کمی میان سطوح فساد و عوامل اقتصادی نظیر ثروت کشور و سرمایه‌گذاری سرانه وجود دارد. این رابطه برای کشورهای گوناگون و همچنین در طی دوره‌های زمانی متفاوت پایا و مانا باقی می‌ماند. نتیجه‌ای دیگر که در تحقیقشان به آن رسیده‌اند این است که یک رابطه منفی بین فساد و رشد اقتصادی بلندمدت وجود دارد. همچنین نتایج مشابهی را برای دو شاخص متفاوت فساد یافته‌اند و این نتیجه اشاره به این موضوع دارد که رابطه میان فساد و ثروت مستقل از روش اندازه‌گیری فساد است. (شاو و همکاران، ۲۰۰۷)

افزایش در فساد دو اثر دارد: ۱) باعث کاهش درآمدهای عمومی می‌شود چون شاهد این خواهیم بود که سرمایه به کشورهای دیگر می‌رود و این باعث کاهش پایه‌های مالیاتی و بنابراین کاهش درآمد مالیاتی می‌شود. ۲) باعث افزایش هزینه‌های عمومی دولت می‌شود چون در اقتصادهایی که فساد در آن‌ها شایع هست، دولت‌ها هزینه‌های عمومی زیادی را تأمین مالی خواهند کرد که اغلب به‌صورت ناکارا استفاده می‌شوند و درنهایت دولت‌ها مجبور به پولی کردن کسری بودجه هستند که همه این موارد در تورم خود را نشان می‌دهد و باعث افزایش تورم می‌شود. (رحمانی و یوسفی، ۲۰۰۸). مداخله بیش‌ازحد دولت نیز با فساد در ارتباط است. سیاست‌هایی که ناشی از مداخله بیش‌ازحد دولت می‌باشند عبارت‌اند از: فراهم کردن وام‌ها با نرخ کمتر از نرخ بازار، ایجاد محدودیت‌ها برای تجارت خارجی، فراهم کردن کالاها و خدمات توسط دولت،

1. Shlifer & Vishiny

2. ATA and Arvas

3. Shao

کنترل‌های قیمتی و مقررات اضافی، مالکیت دولت بر منابع همگانی (نظیر برق و تلفن) و منابع طبیعی. (مککادی، ۲۰۱۰)^۱

هایده و همکاران (۲۰۱۱) به بررسی رابطه میان فساد و توسعه پایدار با استفاده از داده‌های ۱۱۰ کشور بین سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۷ پرداخت. پایداری توسط رشد در سرمایه سرانه واقعی اندازه‌گیری شده است. تحلیل‌های تجربی نشان می‌دهند که اندازه‌گیری‌های مقطع عرضی ادراک فساد^۲ و تجربه فساد^۳ رشد در سرمایه سرانه واقعی را خواهد کاست. برخلاف شواهد در زمینه رابطه بین فساد و رشد در تولید ناخالص داخلی سرانه، همبستگی منفی میان طیف وسیعی از شاخص‌های مختلف فساد و رشد در سرمایه سرانه کاملاً قوی و محکم است. وی ذکر می‌کند که این نتایج، با ادبیات نفرین منابع مرتبط است و این نتایج نشان می‌دهد که فساد می‌تواند اقتصاد را در یک مسیر ناپایداری که همراه با آن، سرمایه‌های اقتصاد در حال فرسایش است، قرار می‌دهد. (هایدر و همکاران، ۲۰۱۱، ۴)

معیارهای متفاوتی برای ارزیابی میزان توسعه‌یافتگی کشورها وجود دارد. در این میان، تولید ناخالص داخلی سرانه عام‌ترین شاخص مورد استفاده جهت مقایسه سطح توسعه اقتصادی کشورها می‌باشد. نتایج وایدومن نشان می‌دهد تولید ناخالص داخلی سرانه، رابطه عکس با فساد مالی دارد. (لیته وایدومن، ۱۹۹۹)^۵

نگاهی به رتبه‌بندی‌های بین‌المللی منتشر شده در زمینه فساد مالی نشان می‌دهد که اکثر کشورهای موفق در عرصه کنترل و مبارزه با فساد، جزء توسعه‌یافته‌ترین کشورهای جهان می‌باشند. به عبارت بهتر نوعی رابطه عکس بین سطح توسعه‌یافتگی و فساد اقتصادی مشاهده می‌شود. بر این اساس لاپورتا قائل به این است که افزایش سطح توسعه‌یافتگی موجب کاهش فساد مالی می‌شود. (لاپورتا، ۱۹۹۵)^۶

از طرف دیگر محققین بر ارتباط غیرخطی درآمد و فساد تأکید دارند. از نظر آنان، در مراحل ابتدایی توسعه، همگام با افزایش درآمد سرانه، فساد مالی نیز افزایش می‌یابد، اما از یک حد آستانه‌ای^۷ به بعد، رابطه‌ای منفی بین این دو متغیر برقرار خواهد شد، به گونه‌ای که افزایش درآمد با کاهش فساد همراه خواهد بود. (باردهان، ۱۹۹۷؛ وی، ۱۹۹۹)^۸

1. McCuddy

2. Perceived Corruption

3. Experienced Corruption

4. Haider

5. Leite & Weidmann

6. La Porta

7. Threshold

8. Bardhan-Wei

استیونز نقش مثبت منابع طبیعی بر توسعه‌ی اقتصادی اشاره کرده است. بر اساس نظریات موافق با نقش مثبت منابع طبیعی، درآمدهای حاصل از منابع طبیعی می‌توانند با کمک به فرآیند انباشت سرمایه، زمینه‌ساز تولید ثروت در اقتصاد کشورها باشند. به‌عنوان مثال صاحب‌نظرانی مانند لوئیس^۱ و روستو^۲ از جمله طرفداران این استدلال می‌باشند. (استیونز، ۲۰۰۳)^۳

از طرف دیگر عده‌ای بر این عقیده‌اند که وفور منابع طبیعی ممکن است موجب تقویت و گسترش فساد اقتصادی شود. در این صورت، فساد مالی می‌تواند یکی از کانال‌های بالقوه منفی تأثیرگذاری وفور منابع طبیعی بر عملکرد اقتصادی کشورها باشد. این کانال مورد تأکید محققانی مانند لین و تورنل^۴، بالاند و فرانسویز^۵، مهلوم و همکاران^۶ و رایبسون و همکاران^۷ می‌باشد. (باردهان، ۱۹۹۷؛ وی، ۱۹۹۹)^۸

آکا، آتا و کاراکا (۲۰۱۲) در مقاله‌ای به بررسی ارتباط میان تورم و فساد پرداختند. در این چارچوب یک رابطه علت و معلولی قوی بین تورم و فساد وجود دارد. در این بررسی، رابطه یک‌طرفه بین تورم و فساد بررسی شده است. در این مقاله، اثرات متغیرهای تورم، رشد اقتصادی، شکاف تجاری^۹، کیفیت قانون‌گذاری، کارایی دولت، ثبات و مسئولیت‌پذیری سیاسی روی فساد بررسی شده است. آن‌ها با مطالعه ۹۷ کشور طی دوره زمانی ۲۰۱۰-۲۰۰۲ از سه گروه متفاوت درآمدی به این نتیجه رسیدند که تورم اثر معنی‌دار مهم و مثبتی روی فساد در هر ۳ گروه متفاوت درآمدی در ۹۷ کشور مورد مطالعه دارد. (آکا، آتا و کاراکا، ۲۰۱۲)

• مروری بر تجربیات سایر کشورها

بررسی عملکرد و نتایج حاصل شده سایر کشورها راهنمایی خوبی در انتخاب مسیر صحیح ریشکن‌سازی فساد خواهد داشت لذا در ذیل به بررسی اجمالی عملکرد دو کشور موفق در مهار فساد گرجستان و مالزی خواهیم پرداخت.

تجربه مالزی: مالزی به عنوان الگویی خوب برای کشورهای درحال توسعه به شمار می‌رود. براساس آخرین آمار رتبه‌بندی «شاخص ادراک فساد در ۲۰۱۷» مالزی با کسب نمره ۴۷ در رتبه ۶۲ جهان از میان ۱۸۰ کشور قرار دارد. از جمله راهبردها و اقدامات اساسی دولت مالزی در کنترل فساد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. Lewis
2. Rosto
3. Stevens
4. Lane & Tornell
5. Baland & Francois
6. Mehlum et al
7. Robinson et al
8. Bardhan-Wei
9. Trade Gap
10. Akça and Ata and karaca

- ۱- تشکیل کمیته نضارت بر سلامت اداری: هدف این کمیته حل ضعف‌های مدیریتی و خدمات عمومی و برخورد با سوءاستفاده از موقعیت‌های سازمانی بود. به منظور هدایت و کنترل بهتر فعالیت‌های یکپارچه سازی مدیریت برای کمیته‌های تعریف شده در سطوح مختلف، مسئولیت آنها به صورت دستور کار مشترکی بیان شده است و هر کدام در سطح خود به موضوعات زیر می‌پردازند:
- بررسی و اصلاح قوانین و مقررات: شناسایی، بررسی و پیشنهاد بازنگری و اصلاح قوانین و مقررات سازمان و تجدیدنظر در موارد کهنه شده و مشکل ساز، به منظور غلبه بر ضعف‌های مدیریتی و بهبود کنترل فساد، سوءاستفاده از موقعیت و سوء رفتار کارمندان به ویژه در مدیریت امور مالی.
  - بررسی و اصلاح سیستم‌ها و رویه‌های کاری: شناسایی و بررسی وظایف عمده سازمانی و ارزیابی سیستم‌ها، رویه‌ها و کنترل‌های سازمانی. وجود و پیشنهاد تغییر و اصلاح آنها به مسئولان ذی‌ربط باهدف افزایش کارایی، سودمندی، شفافیت و پاسخ‌گویی در خدمات و پیشگیری از فساد، سوءاستفاده از موقعیت و سوءرفتار کارمندان.
  - تعیین ارزشهای متعالی و اصول رفتاری: همه سازمان‌ها برای افزایش همبستگی بین کارکنان و کسب احترام بیشتر، خود باید نسبت به تعیین ارزشهای اخلاقی مطلوب محیط، آموزش و تلقین آن‌ها به کارمندان اقدام نمایند. اصول رفتاری که بیانگر استانداردهای رفتاری مورد انتظار از کارکنان باشد، نظم و همبستگی آن‌ها را افزایش می‌دهد. البته همسویی بیشتر این ارزش‌ها و اصول با قوانین، احتمال موفقیت را بالا می‌برد.
  - تشویق کارکنان: لازم است تا ضوابط تشخیص و تشویف افراد دارای بهره‌وری بالا و کسانی که با تکیه بر اعتقادات دینی و با انجام فعالیت‌های داوطلبانه، ارزش‌های مطلوبی را به نمایش می‌گذارند و سرانجام افرادی که سوءمدیریت و اعمال خلاف را در سازمان خود به نهاد مبارزه با فساد گزارش می‌دهند، تدوین و اعلام شود.
  - اقدامات تنبیهی و اصلاحی: بی تفاوتی در مقابل اعمال خلاف قوانین و مقررات، موجب از دست رفتن سازوکار کنترل داخلی می‌شود. کمیته نظارت بر سلامت اداری باید مطمئن شود که رویه‌هایی برای برخورد با این موارد وجود دارد. باید به کارکنان تفهیم شود اقدامات آلوده به فساد و سوءرفتار عواقب بدی دارد. رؤسای سازمان‌ها باید سبک زندگی کارکنان خود را تحت نظر داشته و قبل از بروز اشکال، اقدام مقتضی به عمل آورند.
  - تعریف نقش مدیران: اطمینان یافتن از اجرای دستور کار کمیته‌ها و رسیدن به اهداف مورد نظر مستلزم ایفای نقش رؤسای سازمان‌ها در ترویج عملی فرهنگ کاری مؤثر، انضباط و فرهنگ همبستگی سازمانی است. آنان باید همانند پدر خانواده احساس وظیفه کرده و مطمئن شوند در سازمان آن‌ها همه چیز به درستی و طبق مقررات انجام می‌گیرد. رؤسای سازمان‌ها و کمیته‌ها باید هر سه ماه یکبار جلسه تشکیل داده و علاوه بر بررسی وضعیت پیشرفت کارهای حوزه خود، نتیجه را به صورت گزارش پیشرفت کار به کمیته بالاتر ارائه کنند.

• اجرای کنترل‌های داخلی: همه سازمان‌ها باید دارای سازوکار مؤثر برای کنترل‌های داخلی باشند به طوری که کارکنان را به رفع اشکال تشویق کنند؛ امری که مستلزم نظارت مستمر است. وجود کنترل‌های مؤثر داخلی لازمه حفظ و توسعه فرهنگ صداقت و همبستگی و اطمینان به مدیریت خوب هر واحد سازمانی است.

۲- تبیین مفهوم فساد در قوانین (قانون ضد فساد ۱۹۹۷): تعریف و تبیین مفهوم فساد در قوانین اساسی کشور مالزی در راستای مبارزه عملی با فساد اداری بوده است. در این زمینه قوانین و مقرراتی به شرح زیر تهیه و تدوین شده است:

• قانون مقابله با فساد ۱۹۶۱

• تصویب‌نامه شماره ۲۲ سال ۱۹۷۰ دولت

• قانون اداره ملی بازرسی ۱۹۷۳

• قانون مبارزه با فساد ۱۹۸۲

• قانون مبارزه با فساد ۱۹۹۷

این تغییرات و اصلاحات در قوانین را می‌توان نشانه جدی بودن حکومت مالزی در مبارزه با فساد و نیاز به رفع نقض و شفافیت بیشتر قوانین دانست.

۳- تاسیس نهاد مبارزه با فساد: این نهاد هم‌اکنون طبق قانون مبارزه با فساد ۱۹۹۷ و ذیل دفتر نخست وزیر مالزی، مبارزه مستمر با فساد اداری را انجام می‌دهد. وظایف اصلی آن عبارتند از:

• ایجاد دفتر شکایت مردمی:

این دفتر با تهیه و ارائه گزارش‌های تحلیلی از تعداد و تنوع شکایات رسیده از سازمان‌های دولتی و خدمات عمومی و چگونگی اقدامات انجام یافته و برخوردهای آن با شکایات مردم، بازخوردهای لازم را در اختیار کمیته شکایات مردمی دولت قرار می‌دهد. به این ترتیب اعضای دولت و نخست‌وزیر می‌توانند با استفاده از این اطلاعات، نسبت به انجام اصلاحات موردنیاز در سازمان‌های تابعه دولت تصمیم‌گیری کنند. ضمن اینکه گزارش‌های این دفتر منتشر شده و از طریق مطبوعات به اطلاع عموم رسد و مسئولان سازمان‌ها نیز نمی‌توانند نسبت به شکایات بی‌تفاوت بمانند.

• ایجاد مرکز برنامه‌ریزی مدیریت و نوسازی اداری مالزی:

هدف این مرکز خدمات رسانی به واحدها و مؤسسات تولیدی و هماهنگی و برنامه‌ریزی پروژه‌های توسعه سیستم‌ها است. این که چرا مالزی به عنوان یک نمونه مطالعاتی در زمینه اقدامات مبارزه با فساد موردتوجه قرار می‌گیرد، اشتراکات فرهنگی-اقتصادی بین ایران و مالزی همانند برخورداری از اقتصاد درحال توسعه و پیگیری توسعه اقتصادی بر مبنای ارزش‌های اسلامی می‌باشد.

تجربه گرجستان: مطالعه و بررسی این کشور از آن جهت حائز اهمیت است که کمتر از ۱۵ سال پیش، این کشور به‌واسطه فساد گسترده سیستماتیک، لقب فاسدترین کشور اوراسیا را یدک می‌کشید؛ اما پس از تغییرات سیاسی در سال ۲۰۰۳، مبارزه با فساد به‌عنوان محور اصلی برنامه‌های دولت در دستور کار قرار

گرفت، از آنجایی که دستیابی به این هدف نیازمند بازطراحی مکانیزم‌های مولد فساد بود، دولت اصلاح ساختار اقتصادی، نظام اداری و هماهنگی نهادهای عمومی را به عنوان محورهای اصلی برنامه جدید مبارزه با فساد معرفی کرد؛ بنابراین در نخستین گام استراتژی و برنامه ضدفساد در این کشور تدوین شد. همچنین به منظور جلوگیری از موازی کاری و ایجاد ابهام در این روند «شورای بین نهادی مبارزه با فساد» و «سیستم ارزیابی یکپارچه ملی» در این کشور تاسیس شد. به موازات این اقدامات ایجابی دولت جدید اقدام به شناسایی، برکناری و بازداشت مسوولان دولتی، انتظامی و قضایی فاسد کرد. و به این ترتیب پس از تدوین برنامه و استراتژی مبارزه با فساد، مجموعه‌ای از اقدامات ضد فساد در این کشور به موازات یکدیگر آغاز شد که در سه بخش دسته بندی می‌شوند:

- ۱- اقدامات برای اصلاح ساختاری از طریق اقداماتی همچون تصفیه بخش عمومی از مقامات فاسد، متناسب سازی اندازه دولت، اصلاح حکمرانی در نظام اجرایی، شفاف سازی عملکرد مالی احزاب و ایجاد آژانس بین نهادی مبارزه با فساد
  - ۲- کاهش تعرفه‌های مالیاتی، مجوزهای صنعتی و شفاف سازی قراردادهای دولتی که احتمال وقوع فساد در ماریج بوروکراتیک را افزایش می‌داد.
  - ۳- و در نهایت افزایش نظارت قانونی و عمومی از طریق ایجاد نهادهای ناظر بر معاملات و عملکرد دولت، جلب مشارکت عمومی و تقویت نقش نظارتی رسانه‌ها بود.
- البته قابل ذکر است که رسانه‌ها و سازمان‌های مردم نهاد و گروه‌های اجتماعی طی دهه گذشته نقش قابل توجهی در رصد و شناسایی موارد فساد در این کشور بر عهده داشته‌اند. بر مبنای تغییرات قانونی پس از سال ۲۰۰۳ تشکیل گروه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم نهاد در این کشور به میزان قابل توجهی تسهیل شد.

۳. فرضیات پژوهش

با توجه به مطالب بیان شده، ما در پژوهش حاضر، در پی یافتن رد یا تایید فرضیات زیر هستیم.

۳-۱. فرضیه اصلی

با توجه به نتایج ارزیابی در کشورهای منتخب، متغیرهای کلان اقتصادی بر شاخص فساد اثرگذارند.

۳-۲. فرضیات فرعی

۱. فساد بر متغیرهای کلان اقتصادی موثر است.
۲. فساد اقتصادی برحوزه کلان اقتصاد تاثیر منفی دارد.
۳. افزایش تولید ناخالص داخلی باعث کاهش فساد اقتصادی می‌شود.
۴. اجرای بندهای اقتصاد مقاومتی باعث کاهش فساد خواهد شد

۴. روش شناسی تحقیق

از میان تأثیر شاخص فساد اقتصادی بر حوزه‌های مختلف، قصد داریم تأثیر آن را بر عملکرد متغیرهای کلان اقتصادی بررسی کنیم. از طرف دیگر متغیرهای کلان روی شاخص‌های متفاوتی تأثیر می‌گذارد که در این میان تنها اثرگذاری متغیرهای کلان بر شاخص فساد اقتصادی مدنظر این پژوهش است.

۴-۱. قلمرو مکانی

از آنجاکه کشور ما دارای منابع سرشار طبیعی است، ما جهت مدل‌سازی اقتصادسنجی، توجه خود را به کشورهای معطوف نموده‌ایم که از حیث وفور منابع طبیعی، شرایطی مشابه کشور ما دارند. بدین منظور با مینا قرار دادن تعریف محققانی مانند آتی^۱ و کالیژنوا^۲، کشورهایی که بیش از ۴۰٪ صادرات آن‌ها از محل صادرات منابع طبیعی (نفت، گاز، معادن و جنگل‌ها) باشد را به‌عنوان کشورهای سرشار از منابع طبیعی لحاظ نموده‌ایم. کشورهای منتخب به شرح ذیل می‌باشند:

۱. الجزایر ۲. آذربایجان ۳. بحرین ۴. بولیوی ۵. کامرون ۶. شیلی ۷. اکوادور ۸. موزامبیک ۹. گابون ۱۰. ایران ۱۱. قزاقستان ۱۲. کویت ۱۳. مغولستان ۱۴. مصر ۱۵. نیجریه ۱۶. نروژ ۱۷. عمان ۱۸. پرو ۱۹. روسیه ۲۰. عربستان ۲۱. سوئدان ۲۲. سوریه ۲۳. ترینیداد و توباگو ۲۴. امارات متحده عربی ۲۵. ونزوئلا ۲۶. یمن ۲۷. زامبیا

۴-۲. قلمرو زمانی

مطالعه حاضر طی بازه زمانی ۲۰۱۴-۲۰۰۰ اجرا می‌شود. ما در تحقیق حاضر توجه خود را معطوف به وضعیت کشورهای سرشار از منابع طبیعی می‌نماییم و در پی شناسایی متغیرهای اصلی اثرگذار بر شاخص «کنترل فساد اقتصادی» در قالب مدل میانگین‌گیری بیزی می‌باشیم.

۴-۳. روش تحقیق

در این تحقیق، روش جمع‌آوری داده‌ها و گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و اسنادی است. به این منظور از منابع معتبر مکتوب و الکترونیکی فارسی و انگلیسی استفاده شده است. همچنین از آنجاکه مدل اقتصادسنجی برای مجموعه‌ای از کشورهای سرشار از منابع طبیعی اجرا می‌شود، به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات مربوط به متغیرهای مورد استفاده در پژوهش، از منابع معتبر بین‌المللی همچون بانک جهانی و مؤسسات پژوهشی شناخته‌شده جهانی استفاده خواهد شد. همچنین در این تحقیق، جهت انجام تحلیل‌های تکنیکی و اقتصادسنجی از نرم‌افزار Stata استفاده می‌شود.

1c. Auty

2. Kalyuzhnova

جامعه آماری و نمونه آماری: جامعه آماری این تحقیق همان‌گونه که پیش‌تر رفت شامل کشورهای می‌شود که بیش از ۴۰٪ صادراتشان را منابع طبیعی تشکیل می‌دهد. کشورهای منتخب شامل ۲۷ کشور می‌باشند که از لحاظ منابع دارای شباهت‌های زیادی با ایران هستند. در همین راستا داده‌های مربوط به متغیرهای کلان اقتصادی برای این ۲۷ کشور گردآوری شده است.

۴-۴. ابزار گردآوری داده‌ها و نمونه‌برداری

در این تحقیق، روش جمع‌آوری داده‌ها و گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و اسنادی است. به این منظور از منابع معتبر مکتوب و الکترونیکی فارسی و انگلیسی استفاده خواهد شد. همچنین از آنجاکه مدل اقتصادسنجی برای مجموعه‌ای از کشورهای سرشار از منابع طبیعی اجرا می‌شود، به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات مربوط به متغیرهای مورداستفاده در پژوهش، از منابع معتبر بین‌المللی همچون بانک جهانی و مؤسسات پژوهشی شناخته‌شده جهانی استفاده خواهد شد.

۵. تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در اینجا به بررسی و تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست‌آمده از تخمین رگرسیونی با روش داده‌های پنلی پرداخته می‌شود. هدف اصلی از مطالعه تخمین ضرایب رگرسیونی و بررسی میزان اثرگذاری فساد بر انواع متغیرهای کلان اقتصادی و غیراقتصادی است.

۵-۱. مانایی متغیرها

جدول (۱) نتایج حاصل از آزمون‌های مانایی پانلی را نشان می‌دهد. چنانچه جدول ۱ نشان می‌دهد بر اساس آزمون‌های فیشر، ایم، شین پسران و لوین، لین چو هیچ یک از متغیرها در سطح مانا نیستند اما با یک بار تفاضل گیری همگی مانا می‌شوند. با توجه به اینکه درجه هم انباشتگی تمامی متغیرها یکسان است نیازی به آزمون‌های هم انباشتگی نیست.

جدول شماره (۱) نتایج آزمون‌های مانایی متغیرها در تفاضل اول

متغیر	Prob (LLC)	Prob (IPS)	Prob (Fisher-ADF)	Prob (Fisher-PP)	مانا با ۱ بار تفاضل گیری	مانا در سطح
تولید ناخالص داخلی	۰,۰۰۷۷	۰,۰۴۸۸	۰,۰۵۵۲	۰,۰۰۵۱	✓	-
تحصیلات	۰,۰۶۶۹	۰,۰۰۸۹	۰,۰۰۹۰	۰,۰۴۶۸	✓	-
کارآمدی دولت	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	✓	-
نابرابری درآمد	۰,۰۰۳۵	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	✓	-
اندازه دولت	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	✓	-
توسعه انسانی	۰,۰۰۰۱	۰,۰۱۹۱	۰,۰۲۸۸	۰,۰۲۳۵	✓	-
توسعه مالی	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۱	۰,۰۰۰۴	۰,۰۰۰۰	✓	-
GDP نسبت واردات به	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	✓	-

ادامه جدول شماره (۱) نتایج آزمون‌های مانایی متغیرها در تفاضل اول

-	✓	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	درآمد سرانه
-	✓	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۶۷	۰,۰۰۸۰	۰,۰۰۰۰	نسبت جمعیت شهری به کل جمعیت
-	✓	۰,۰۰۰۸	۰,۰۰۵۶	۰,۰۰۴۶	۰,۰۲۸۳	آزادی رسانه
-	✓	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۱	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	مالیات
-	✓	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۱	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	آزادی تجاری
-	✓	۰,۰۰۰۰	۰,۰۱۴۸	۰,۰۱۵۱	۰,۰۰۰۰	فساد

۵-۲. آزمون لیمر و هاسمن

هنگامی که داده‌های مورد استفاده جهت تخمین روابط به صورت تابلویی هستند، لازم است قبل از برآورد الگو، مشخص کنیم که از دو مدل Pooled یا Fixed effect کدامیک برای برآورد و استنتاجات آماری مناسب‌تر می‌باشند. در حالت Pooled فرض می‌شود که اثرات انفرادی مقاطع مهم نیستند و همه مقاطع دارای عرض از مبدأ یکسان هستند. در حالت Fixed، فرض بر مهم بودن اثرات هر مقطع است و لذا برای هر مقطع، عرض از مبدأ متفاوت در نظر گرفته می‌شود. جهت انتخاب روش مناسب می‌توان با تلفیق کلیه داده‌ها به صورت Pooled، الگو را برآورد نماییم و مجموع مجذورات باقیمانده‌ها را به دست آوریم. در مرحله بعد الگو را به صورت پانل با عرض از مبدأهای متفاوت برای هر مقطع (Fixed Effect) برآورد نماییم و مجموع مجذورات باقیمانده‌های این روش را نیز به دست آوریم. سپس با استفاده از آماره آزمون F که به صورت زیر محاسبه می‌شود و به F لیمر معروف است، روش مناسب را انتخاب نماییم.

$H_0: \alpha_1 = \alpha$ (یکسان بودن عرض از مبدأها)

$$F = \frac{(SSR_{pooled} - SSR_{lsdv}) / q}{SSR_{lsdv} / (N - K)}$$

آماره آزمون لیمر، جهت انتخاب نوع مدل:

در رابطه فوق، F آماره آزمون لیمر، SSR_{pooled} مجموع مجذورات باقیمانده‌های مدل pooled، q تعداد محدودیت‌ها، SSR_{lsdv} مجموع مجذورات باقیمانده‌های مدل lsdv، N تعداد داده‌ها و k درجه آزادی می‌باشد. اگر آماره آزمون به دست آمده، از مقدار بحرانی F جدول در سطح معنی‌داری آزمون بیشتر باشد، در این صورت مدل Fixed effect مناسب‌تر خواهد بود.

سپس آزمون اثرات ثابت^۱ را با استفاده از متد LR انجام می‌دهیم. چنانچه احتمال به دست آمده، کمتر از سطح معنی‌داری (در اینجا ۰,۰۰۰۰) بود، آنگاه استفاده از مدل lsdv نتایج مناسب‌تری به دست می‌دهد.

^۱ Fixed/Random Effects Testing

در صورتی که احتمال به دست آمده، بیشتر از سطح معنی داری (در اینجا ۰,۰۵) باشد، آنگاه استفاده از مدل pooled، مناسب تر خواهد بود. جدول (۲) نتایج حاصل از آزمون لیمر به صورت خلاصه گزارش می کند.

جدول شماره (۲) نتایج آزمون لیمر

نتیجه	احتمال	آماره آزمون
استفاده از روش پنل	۰,۰۰۰۰	۴۴,۴۹

چنانچه مشاهده می شود آماره این آزمون در سطح معنی داری ۱ درصد نیز معنی دار است. این یعنی آماره F به دست آمده از آزمون لیمر بزرگتر از F جدول است و در نقاط بحرانی قرار می گیرد؛ یعنی فرضیه صفر یعنی عدم وجود رابطه پنلی رد می شود و فرضیه مقابل مبنی بر وجود اثرات پنلی مورد تأیید قرار می گیرد. حال پس از اینکه وجود اثرات پنلی تأیید شد برای اینکه ببینیم آیا از پنل با اثرات ثابت استفاده کنیم یا اثرات تصادفی بایستی از آزمون هاسمن استفاده کرد.

دو الگوی مختلف جهت برآورد مدل به روش پنل وجود دارد یکی پنل باوجود اثرات ثابت و دیگری پنل باوجود اثرات تصادفی. در الگوی داده‌ای پانل به روش اثرات ثابت، عرض از مبدأ برای هر یک از واحدها متفاوت است اما ضرایب شیب میان واحدهای مختلف ثابت است. این مدل، رگرسیون تأثیرات ثابت نامیده می شود. اصطلاح تأثیرات ثابت بدین دلیل است که باوجود تفاوت عرض از مبدأ میان واحدهای مختلف، عرض از مبدأ طی زمان تغییر نمی کند.

در عمل، برای انتخاب بین این دو الگو، در نرم افزار ایویوز، مدل را به روش اثرات تصادفی برآورد می نماییم و سپس در قسمت آزمون اثرات ثابت و تصادفی^۱، آزمون هاسمن را اجرا می کنیم. در صورتی که احتمال به دست آمده کمتر از سطح معنی داری باشد، باید از روش اثرات ثابت استفاده نمود و اگر احتمال به دست آمده بیشتر از سطح معنی داری (در اینجا ۰,۰۵) باشد، روش اثرات تصادفی ملاک عمل خواهد بود. جدول (۳) نتایج حاصل از آزمون هاسمن را نشان می دهد. این آزمون دارای آماره کای دو است که در این مطالعه درجه آزادی آن ۱۴ است. آماره کای دو برای آزمون هاسمن ۷,۷۰ به دست آمده است که از آماره کای دو جدول مربوطه کمتر است. بدین ترتیب فرضیه صفر مبنی بر وجود اثرات ثابت را نمی توان رد کرد.

جدول (۳) نتایج آزمون هاسمن

نتیجه	احتمال	آماره آزمون
استفاده از روش پنل با اثرات ثابت	۰,۹۰	۷,۷۰

¹.Fixed/Random Effects Testing

پس از بررسی مانایی متغیرها و آزمون‌های لیمر و هاسمن به تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از تخمین مدل با روش داده‌های پنلی با اثرات ثابت می‌پردازیم. نتایج حاصل از این تخمین در جدول (۴) گزارش شده است. چنانچه مشاهده می‌شود اکثر متغیرهای به کار گرفته شده در سطح معنی‌داری ۵ درصد معنی‌دار هستند. تنها متغیرهای نابرابری درآمد، توسعه مالی، آزادی تجاری و عرض از مبدأ در سطح معنی‌داری ۵ درصد معنی‌دار نیستند. از میان این متغیرها، متغیرهای مربوط به نابرابری درآمد و توسعه مالی در سطح معنی‌داری ۱۰ درصد معنی‌دار هستند اما دو متغیر دیگر یعنی آزادی تجاری و عرض از مبدأ کلاً معنی‌دار نیستند. ضریب تعیین به‌دست‌آمده از رگرسیون فساد روی متغیرهای مذکور در جدول (۴)، ۰٫۹۴ است که نشان می‌دهد که در رگرسیون تخمین زده شده متغیرهای توضیحی که برای این مطالعه در نظر گرفته شده اند می‌توانند ۹۴ درصد از تغییرات فساد اقتصادی را توضیح دهند که این مقدار، مقدار قابل‌قبولی است. همچنین آماره F مربوط به معنی‌داری کلی رگرسیون نیز در سطح معنی‌داری ۱ درصد معنی‌دار است که نشان می‌دهد تمامی ضرایب به‌دست‌آمده برای انواع متغیرها باهم صفر نیستند؛ چراکه فرضیه صفر آزمون معنی‌داری F صفر بود تمامی این ضرایب است که مشاهده می‌شود این آماره در سطح معنی‌داری ۱ درصد معنی‌دار است و فرضیه صفر مبنی بر صفر بودن تمامی ضرایب (بی معنی بودن رگرسیون) را نمی‌توان پذیرفت، در نتیجه رگرسیون حاصل معنی‌دار است. آماره دیگری که در جدول (۴) گزارش شده است آماره دوربین واتسون است که وجود یا عدم وجود خود همبستگی میان اجزاء اخلاص را مورد بررسی قرار می‌دهد. چنانچه مشاهده می‌شود آماره به‌دست‌آمده برای دوربین - واتسون نزدیک ۲ است که نشان می‌دهد میان اجزاء اخلاص خود همبستگی وجود ندارد؛ اما در مورد واریانس ناهمسانی تنها آزمون‌هایی که برای ناهمسانی واریانس برای رگرسیون پنلی وجود دارد آماره وایت است که به دلیل قابل اتکا نبودن این آماره، در هیچ یک از نرم‌افزارهای آماری نظیر استاتا یا آر و یا نرم‌افزار اقتصادی نظیر ایویوز تعریف نشده است.

جدول (۴) نتایج حاصل از تخمین پنل با اثرات ثابت

متغیرها	ضریب	معنی‌داری
تولید ناخالص داخلی	۳٫۵	۰٫۰۰
تحصیلات	۱٫۴	۰٫۰۱
کارآمدی دولت	۰٫۱۳	۰٫۰۰
نابرابری درآمد	-۰٫۰۷	۰٫۰۶
اندازه دولت	-۰٫۵	۰٫۰۱
توسعه انسانی	۰٫۳۷	۰٫۰۰
توسعه مالی	۰٫۰۳	۰٫۰۷
ارزش افزوده صنعت	۱٫۲	۰٫۰۲
آزادی رسانه	۰٫۰۱	۰٫۰۳
تورم	-۰٫۱۲	۰٫۰۰
نرخ ارز	-۰٫۲۴	۰٫۰۰
آزادی تجاری	۰٫۰۵	۰٫۴۱

ادامه جدول (۴) نتایج حاصل از تخمین پنل با اثرات ثابت

۰,۰۴	-۰,۵	نرخ بهره
۰,۱۸	۱۴,۲۲	عرض از مبدأ
۰,۹۴		R^2
۰,۹۴		تعدیل شده R^2
۲,۰۷		آماره دوربین-واتسون
۰,۰۰	۱۷۰,۸۲	کلی رگرسیون F آماره

اما پیش از تحلیل ضرایب به دست آمده از رگرسیون پنل با اثرات ثابت بایستی به نکته مهمی در مورد شاخص فساد اشاره‌ای دوباره داشته باشیم. این شاخص فساد در تعاریف بین‌المللی بین صفر و یک در نظر گرفته می‌شود که صفر نشان‌دهنده فساد بیشتر و یک نشان‌دهنده فساد کمتر است. در نتیجه اگر ضریبی منفی باشد به این معنی است که منجر به افزایش فساد شده است و اگر ضریبی مثبت باشد به این معنی است که منجر به کاهش فساد شده است.

در زمینه اثر تولید ناخالص داخلی بررسی‌ها به این نتیجه رسیدیم که رابطه مثبتی با فساد دارد و افزایش تولید ناخالص داخلی باعث کاهش فساد خواهد شد. ضریب حاصل برای این متغیر چنانچه در جدول ۴ مشاهده می‌شود ۳,۵ است و در سطح معنی‌داری ۱ درصد معنی‌دار است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد افزایش تولید ناخالص داخلی در کشورهای مورد مطالعه این تحقیق منجر به بهبود وضعیت شاخص فساد می‌شود.

نتایج حاصل از مطالعه حاضر نشان می‌دهد تورم اثر معکوسی روی فساد اقتصادی دارد. بدین مفهوم که افزایش تورم منجر به کاهش شاخص فساد اقتصادی می‌شود و می‌توان گفت که افزایش تورم منجر به افزایش فساد در جامعه می‌شود. ضریب به دست آمده از تخمین پنل با اثرات ثابت برای کشورهای مورد مطالعه ۰,۱۲- است که در سطح معنی‌داری ۱ درصد معنی‌دار است. این ضریب نشان می‌دهد با افزایش یک واحد تورم، شاخص فساد ۰,۱۲ کاهش می‌یابد یا به عبارتی دیگر وضعیت فساد اقتصادی بدتر می‌شود. بدین ترتیب مشاهده می‌شود تورم نیز جزء عواملی است که منجر به افزایش فساد اقتصادی می‌شود.

نتایج حاصل از این مطالعه نیز نشان می‌دهد توزیع نابرابر درآمد در کشورهای مورد مطالعه نیز تأثیر نامطلوبی بر فساد اقتصادی دارد. به طوری که افزایش نابرابری درآمد منجر به افزایش فساد اقتصادی شده است. ضریب به دست آمده در رگرسیون پنل با اثرات ثابت برای متغیر نابرابری درآمد در جدول ۴ گزارش شده است. مقدار عددی این ضریب ۰,۰۷- گزارش شده است که در سطح معنی‌داری ۱۰ درصد معنی‌دار است. می‌توان گفت افزایش نابرابری درآمد منجر به افزایش فساد اقتصادی می‌شود.

ضریب به دست آمده برای اندازه دولت در این مطالعه ۰,۵- است که در سطح معنی‌داری یک درصد معنی‌دار است. بدین ترتیب مشاهده می‌شود افزایش اندازه دولت منجر به کاهش شاخص فساد شده است که با توجه به تعریفی که از شاخص فساد ارائه دادیم، افزایش اندازه دولت منجر به افزایش فساد اقتصادی می‌شود.

در این مطالعه ضریب متغیر ارزش افزوده بخش صنعت ۱,۲ به دست آمده است و در سطح ۵ درصد معنی دار است. این ضریب نشان می‌دهد که افزایش ارزش افزوده بخش صنعت منجر به افزایش شاخص فساد اقتصادی می‌شود و همان‌طور قبلاً ذکر شد، افزایش این شاخص به معنی کاهش فساد است. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت ترکیب فعالیت‌های اقتصادی و افزایش ارزش افزوده بخش صنعت منجر به بهبود وضعیت شاخص فساد در کشورهای با وفور منابع طبیعی می‌شود.

در این مطالعه از شاخص تحصيلات برای اندازه‌گیری میزان سرمایه انسانی استفاده شده است. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد که تحصيلات اثر مثبتی بر شاخص فساد می‌گذارد و با توجه به اینکه افزایش شاخص فساد اقتصادی به مفهوم کاهش فساد است، پس بهبود وضعیت آموزش و در نتیجه بهبود سرمایه انسانی در نهایت منجر به بهبود وضعیت شاخص فساد در کشورهای سرشار از منابع طبیعی می‌گردد. ضریب به دست آمده از تحلیل رگرسیونی این مطالعه ۱,۴ است که در سطح ۱ درصد معنی دار است.

در این مطالعه از اندازه دولت و کارآمدی دولت به عنوان شاخصی برای فساد در سطح کلان و فساد سیاسی استفاده شده است. ضریب به دست آمده برای کارآمدی دولت ۰,۱۳ است و در سطح معنی داری ۱ درصد معنی دار است. ضریب به دست آمده برای اندازه دولت ۰,۵- است که در سطح معنی داری ۱ درصد معنی دار است. متغیر کارآمدی دولت نشان می‌دهد که با افزایش کارایی دولت شاخص فساد اقتصادی افزایش می‌یابد و طبق تعریف، افزایش این شاخص به معنی کاهش فساد است. پس افزایش کارآمدی دولت منجر به کاهش فساد در کشورهای مورد مطالعه می‌شود. ضریب منفی به دست آمده برای اندازه دولت نیز نشان می‌دهد افزایش اندازه دولت منجر به کاهش شاخص فساد می‌شود که بر اساس تعریف شاخص فساد، کاهش آن معنی افزایش فساد است. بدین ترتیب مشاهده می‌شود افزایش اندازه دولت منجر به بدتر شدن وضعیت شاخص فساد در کشورهای غنی از منابع طبیعی می‌شود.

ضریب به دست آمده برای تورم ۰,۱۲- است که در سطح معنی داری ۱ درصد معنی دار است. این ضریب نشان می‌دهد افزایش تورم منجر به بدتر شدن وضعیت شاخص فساد در کشورهای غنی از منابع طبیعی می‌شود.

برای توسعه اقتصادی در این تحقیق از سه شاخص توسعه مالی و توسعه انسانی استفاده شده است. ضریب به دست آمده برای توسعه انسانی ۰,۳۷ است که در سطح معنی داری ۱ درصد معنی دار است. این ضریب نشان می‌دهد که با افزایش و بهبود شاخص توسعه انسانی وضعیت شاخص فساد بهبود می‌یابد و در واقع توسعه انسانی منجر به کاهش فساد خواهد شد چراکه طبق تعریف این شاخص بین صفر و یک قرار دارد و هرچه قدر افزایش یابد به کاهش شدت فساد است. ضریب به دست آمده برای توسعه مالی ۰,۰۳ است که تنها در سطح معنی داری ۱۰ درصد معنی دار است. اگر این ضریب به دست آمده را معنی دار بدانیم، مفهوم آن این است که افزایش توسعه مالی منجر به بهبود وضعیت فساد اقتصادی می‌شود.

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد ضریب به دست آمده برای این شاخص ۰,۰۵ است اما حتی در سطح ۱۰ درصد نیز معنی دار نیست به همین دلیل نمی‌توان تأکیدی روی این شاخص و عملکرد آن داشت. تنها می‌توان گفت جهت این شاخص مطابق با مطالعات مشابه است. مثبت بودن این شاخص نشان می‌دهد باز بودن تجاری و

افزایش آزادی تجاری در نهایت منجر به بهبود وضعیت شاخص فساد اقتصادی می‌شود اما از آنجایی که ضریب به‌دست‌آمده معنی‌دار نیست، نمی‌توان تأکیدی روی نتایج داشت. در این مطالعه ضریب به‌دست‌آمده برای تأثیر آزادی رسانه بر فساد اقتصادی ۰,۰۱ است که در سطح معنی‌داری ۵ درصد معنی‌دار است. این ضریب نشان می‌دهد که افزایش آزادی رسانه‌ها منجر به افزایش شاخص فساد اقتصادی می‌شود؛ بدین مفهوم که افزایش آزادی رسانه‌ها در کشورهای دارای منابع طبیعی فراوان منجر به بهبود وضعیت شاخص فساد می‌شود چراکه بر اساس تعریف این شاخص، مقادیر بالاتر آن نشان‌دهنده فساد کمتر است؛ در نتیجه ضریب مثبت به معنی تأثیر منفی بر فساد است که در جای‌جای این مطالعه به آن اشاره شده است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از فصل قبل، می‌توان گفت فساد بر متغیرهای کلان اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی، توسعه مالی، نابرابری درآمد، اندازه دولت، نرخ از و مالیات اثر معنی‌داری داشته است اما بر متغیرهایی نظیر نرخ بهره، ارزش‌افزوده صنعت و تورم اثر معنی‌داری نداشته است. بدین ترتیب به فرضیه اصلی این تحقیق مبنی بر اثرگذاری فساد بر متغیرهای کلان اقتصادی می‌توان پاسخ مثبت داد و این فرضیه را پذیرفت؛ چراکه مشاهده شد فساد بر اکثر این متغیرهای اثر معنی‌داری داشته است؛ اما در پاسخ به فرضیه دوم در مورد اثر عکس، یعنی اثر متغیرهای کلان بر فساد می‌توان گفت که تمامی متغیرهای به کار برده شده در این مطالعه به جز تحصیلات و نابرابری درآمد اثر معنی‌داری از فساد گرفته‌اند. در نتیجه می‌توان گفت فرضیه دیگر این مطالعه مبنی بر اثرگذاری متغیرهای کلان اقتصادی بر فساد را نیز می‌توان پذیرفت. مقام معظم رهبری در رابطه با شفافیت و مقررات مالی می‌فرمایند: ثبات و شفافیت و انسجام سیاست‌ها و مقررات اقتصادی انجام بشود - مقررات اقتصادی‌ای که امروز یک چیزی بگوئیم، فردا عوض بکنیم، فایده‌ای ندارد - مقررات اقتصادی و قوانین ما باید هم ثبات داشته باشند که مردم بتوانند روی آن برنامه‌ریزی کنند، هم باید منسجم باشد و باهم بخواند و شفاف باشد. در اینجا علاوه بر اینکه اهمیت موضوع مبارزه با فساد برای ما بیشتر روشن می‌شود، این نظریه بار دیگر تقویت می‌شود که بندهای اقتصاد مقاومتی ضمن آنکه زنجیروار به هم پیوسته‌اند و از سوی دیگر هرچند (بند) به صورت مرتبط به یکدیگر و لازم و ملزوم هم هستند، رهبری در این فرمان، مبارزه با مفاسد اقتصادی را زمینه‌ساز اصلی، فعالیت اقتصادی سالم، ایجاد اشتغال، امنیت روانی و آرامش در جامعه می‌دانند که مطلب به‌جا و حقه‌ای است. در اینجا ذکر دو مطلب هم لازم می‌باشد: اول آنکه مبارزه با مفاسد اقتصادی باعث ثبات و امنیت اقتصادی و عدم خروج سرمایه‌ها از کشور می‌شود و این امر را کارشناسان اقتصادی بدیهی می‌دانند؛ که نتایج تحقیق آن را تایید می‌کند؛ اما مطلب مهم دیگر آن است که به بهانه مبارزه با فساد نباید با متهم

کردن بی‌گناهان و مورد سوءظن^۱ و در معرض اهانت قرار گرفتن مدیران درستکار و صالح و خدمتگزار موجبات نامیدی و دلسردی گردد که البته تحقق این کار مستلزم، انتخاب افراد و متولیان درستکار، پاک دست، امانت‌دار و دلسوز می‌باشد. مبارزه با فساد یک حرکت جهاد گونه و به تعبیر رهبری جهاد اقتصادی را می‌طلبد؛ از طرفی تا زمانی که در نظام پولی، مالی و اقتصادی کشور فساد وجود دارد، توزیع امکانات به صورت عادلانه انجام نمی‌شود و بر همین اساس موجب می‌گردد، انتخاب افراد عادلانه و منطقی نباشد و افراد شایسته انتخاب نگردند و به تبع آن امنیت کافی برای فعالیتهای اقتصادی و توسعه‌ای ایجاد نشود؛ و به جای آنان کسانی که با استفاده از رابطه، رانت و فساد اقتصادی به این عرصه گام می‌گذارند که توانایی تحقق جهاد اقتصادی را ندارند. از این رو مشاهده می‌کنیم که بیانات مقام معظم رهبری در رابطه با اقتصاد مقاومتی و ترمیم حوزه اقتصاد کلان نقش بسزایی در کاهش فساد خواهد داشت و به عکس کاهش فساد می‌تواند موجب توسعه اقتصاد کلان شود.

۷. پیشنهادات

با توجه به نتایج به دست آمده از فصل قبل، می‌توان گفت فساد بر متغیرهای کلان اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی، توسعه مالی، نابرابری درآمد، اندازه دولت، نرخ از و مالیات اثر معنی‌داری داشته است اما بر متغیرهایی نظیر نرخ بهره، ارزش افزوده صنعت و تورم اثر معنی‌داری نداشته است. بدین ترتیب به فرضیه اصلی این تحقیق مبنی بر اثرگذاری فساد بر متغیرهای کلان اقتصادی می‌توان پاسخ مثبت داد و این فرضیه را پذیرفت؛ چراکه مشاهده شد فساد بر اکثر این متغیرهای اثر معنی‌داری داشته است؛ اما در پاسخ به فرضیه دوم در مورد اثر عکس، یعنی اثر متغیرهای کلان بر فساد می‌توان گفت که تمامی متغیرهای به کار برده شده در این مطالعه به جز تحصیلات و نابرابری درآمد اثر معنی‌داری از فساد گرفته‌اند. در نتیجه می‌توان گفت فرضیه دیگر این مطالعه مبنی بر اثرگذاری متغیرهای کلان اقتصادی بر فساد را نیز می‌توان پذیرفت. لذا پیشنهادات زیر برای کاهش فساد قابل ارائه است:

۱. کاهش زمان رسیدگی به پرونده مفاسد اقتصادی
۲. لغو مقررات غیر منطقی
۳. ساده سازی رویه ها، قوانین سازمانی و بروکراسی اداری
۴. بستر سازی مناسب برای کاهش تصدی گری دولت در بخش اقتصاد
۵. ارتقاء شفافیت در انجام امور و فعالیت ها
۶. ایجاد سیستم ارزیابی عملکرد، کنترل و نظارت بر دستگاهها و کارکنان
۷. افزایش دسترسی عمومی به اطلاعات به منظور جلوگیری از بروز رانت
۸. سازماندهی حرکت ملی مبارزه با فساد

^۱ - اصل سی و هفتم قانون اساسی: اصل، براءت است و هیچکس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر این که جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد

۹. استفاده از فناوری اطلاعات برای ایجاد جریان کاری مکانیزه برای جلوگیری از تعامل مستقیم خدمت دهنده و خدمت گیرنده
۱۰. اصلاح محرکها از طریق کاهش انحصارات و شفافیت در آزادی عمل مقامات دولتی
۱۱. اصلاح در ساختار درآمدی دولت از طریق کاهش سهم نفت و افزایش درآمد مالیاتی به منظور:
۱۲. وابستگی و اتکا بیشتر دولت به مردم و در نتیجه پاسخگویی بیشتر
۱۳. افزایش تلاش دولت در مبارزه با فساد به منظور افزایش منابع درآمدی
۱۴. ارتقاء سطح برخورداری کارکنان و بهبود کیفیت زندگی آنان برای کاهش انگیزه فساد در آنها
۱۵. کاهش ورود دولت در قیمت‌گذاری محصولات
۱۶. افزایش هزینه اتکاب جرم از طریق اعمال جریمه‌ها و مجازات‌های سنگین
۱۷. شرکت در کنفرانس‌های ضد فساد برای آگاهی از آخرین رویکرد و تجربیات سایر کشورها
۱۸. تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضد فساد از طریق آموزش‌های شهروندی

منابع و مأخذ

منابع لاتین

ATA, A. A. Arvas, M. A. (2011), "Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Data Analysis", International Journal of Business and Social Science, Vol 2, No 13 [Special Issue - July 2011].

Baland, J. M. & Francois, P. (2000). Rent-seeking and Resource Booms. *Journal of Development Economics*, 61(2), 527-542

Bardhan, K. & Klasen, S. (1999). UNDP's Gender-Related Indices: a Critical Review. *World Development*, 27(6), 985-1010.

Haider, A. Ud Din, M. Ghani, E. (2011), "Consequences of Political Instability, Governance and Bureaucratic Corruption on Inflation and Growth: The Case of Pakistan", MPRA Paper Series, No. 35584.

-La Porta, R. Lopez-de-Silanes, F. Shleifer, A. Vishny, R. (1999), "The quality of government", *Journal of Law, Economics, and Organization*, 15, 222-279.

Leite, C. A. & Weidmann, J. (1999). Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth. *Natural Resources, Corruption, and Economic Growth* (June 1999). IMF Working Paper, (99/85).

McCuddy, M. Pinar, M. & Birkan, I. (2010, February). Gender Bias in Managing Human Resources in the Turkish Hospitality Industry: Is Bias Impacted by Demographic Context. In ASBBS Annual Conference: Las Vegas (Vol. 17, No. 1, pp. 479-493).

Mehlum, H. Moene, K. & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse*. *The Economic Journal*, 116(508), 1-20

- Shao, J. Ivanov, P. Ch. Podobnik, B. Stanley, H. E. (2007), "Quantitative relations between corruption and economic factors", *Eur. Phys. J. B56*, 157-166.

Stevens, M. H. (2009). *A Primer of Ecology with R*. Springer Science & Business Media.

Tornell, A. & Lane, P. R. (1999).The Voracity Effect.American Economic Review, 22-46.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی